नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५

उद्देश :

१)अस्पृश्यतेविषयी जाहिर शिकवण देणे.

२)अस्पृश्यतेतून उद्‌भवणाऱ्या सर्व बाबी याव शिक्षा विहित करणे.

☛१ जून १९५५ लागू १७ कलमे या कयद्यात एकदा दुरूस्ती झाली १९ नोव्हेंबर १९७६ ने नाव बदलले.

☛दुरूस्ती झालेली कलम ७A, १०A, १४A, १५A, १६A, १६B

कलम – १ व्याप्ती

☛संपुर्ण भारतात (J & K सुद्धा)

☛केंद्र सरकारचा कायदा

कलम – २ व्याख्या

अ)नागरी हक्क

☛भा.रा. कलम – १७ नुसार अस्पृश्यता निर्मूलन झाल्याने मिळणारा अधिकार

अ)१. उपहारगृह

☛भोजनगृह, कॉफीगृह, कॅफे, विश्रांतीगृह, वसतीगृह

ब)जागा घर, इमातर, इतर बांधकाम जागा, प्रदर्शन खेळ

क)सार्व. करमणुकीची जागा, प्रदर्शन व खेळ

ड)१.सार्व. पुजाअर्चेची जागा

२. SC (३६६ (२४)) ST ३६६- (२५)

इ)दुकान

☛विक्रीचे ठिकाण

☛घाऊक किरकोळ विक्रीचे ठिकाण, फेरीवाल्याची जागा

☛समावेश : धोक्याचे, केश कर्तनलयाचे दुकान

कलम – ३ धार्मिक बाबींसाठी नकार दिल्यास शिक्षा किमान १ महिना ते ६ महिने कारावास आणि किमान रू. १०० ते ५०० रू.

☛ठिकाणे

☛सार्व. पुजाअर्चेची जागा

☛पवित्र स्थान कुंड

☛सार्व. पाणिपुरवठा

☛शिक्षा – १ महिना ते ६ महिने १०० रू. ते ५०० रू.

कलम – ४ सामाजिक बाबींसाठी अपात्रता लागु केल्यास शिक्षा (११ ठिकाणी प्रतिबंध केला आहे)

- शिक्षा – १ महिना ते ६ महिने १०० रू. ते ५०० रू.

कलम – ५ रूग्णालय, शैक्षणिक संस्था, वसतीगृह इ. मध्ये प्रवेशस मनाई केल्यास

- शिक्षा – १ महिने ते ६ महिने किंवा १०० रू. ते ५०० रू.

कलम – ६ फक्त ग्राहक (म्हणुन) अस्पृश्य म्हणून वस्तु, सेवा देण्यास नाकरणे.

- शिक्षा – शिक्षा १ महिने ते ६ महिने किंवा १०० रू. ते ५०० रू.

कलम – ७ अस्पृश्यतेतून होणारे इतर गुन्हे

- अनुच्छेद – १७ नुसार हक्क बजावण्यास उडथळा
- शिक्षा – शिक्षा १ महिने ते ६ महिने किंवा १०० रू. ते ५०० रू.

१)बहिष्कार घातल्यास

२)अस्पृश्यतेस प्रोत्साहन

- इतिहास, ग्रंथाचे दाखले देवून समर्थन

३)भारतीय राज्य घटनेच्या कलम १०७ नुसार नागरी हक्क बजावणाऱ्या व्यक्ती विरूद्ध २ वर्षा पेक्षा अधिक शिक्षा असलेला गुन्हा तर शिक्षा २ वर्षे किंवा अधिक दंड

४)अस्पृश्य न पाळणाऱ्या व्यक्तीवर बहिष्कार घालणे.

- शिक्षा – २ वर्षे किंवा अधिक दंड

कलम – ७ अ अवैधपणे सक्तीने श्रम करावयास लावणे ''अस्पृश्यता' पालण आहे असे केव्हा मानावे.

- अस्पृश्य म्हणून एखाद्यास भंगी काम, झाडू मारणे, मेलेली जनावरे ओढणे, चामडे काढणे, नाक काढणे अशी वरील कामे करण्यास भाग पाडत असल्यास.
- शिक्षा – ३-६ महिने १०० रू. ते ५०० रू. दंड

कलम – ८ कलम ६ मधील अपराधा साठी दोषी ठरलेल्या व्यक्तीचे परवाने रद्द करणे किंवा तात्पुरत्या काळाकरिता निलंबीत करणे.

कलम – ९ शासनाने दिलेल्या देणग्या परत घेणे.

कलम – १० अपराधास साह्य

- गुन्ह्याएवढीच शिक्षा
  - लोकसेवकाने तपास करण्यास टाळाटाळ केल्यास शिक्षेस पात्र

कलम – १० अ सामुहिक दंड

- एखाद्या क्षेत्रातील रहिवासी या कायद्यातील शिक्षापात्र अपराधांशी संबंधीत आहे.
- त्या अपराधाशी व्यक्तींना आसरा दिला, त्या अपराध करण्यास साह्य त्यांना अटक करणाऱ्यास सहाय्य देण्यात कसुर तर राज्यसरकारला अधिकार सामुहिक दंड बसवण्याचा

कलम – ११ पुन्हा-पुन्हा गुन्हा करणाऱ्यांना वाढीव शिक्षा ६ महिने ते एक वर्षापर्यंत

- दुसऱ्यांदा – २०० रू. ते ५०० रू.

☛तिसऱ्यांदा – १ वर्ष ते २ वर्षापर्यंत + ५०० ते १००० रू.

कलम – १२ न्यायालयाचे गृहीतक

☛गुन्हा सिद्ध होईपर्यंत न्यायालय गृहीत धरणार नाही हे सिद्ध करण्याची जबाबदारी आरोपीची असते.

कलम – १३ क्षेत्र मर्यादा नाही.

कलम – १४ कंपन्यांनी केलेले अपराध

☛जबाबदार पदावरील प्रत्येकजण गुन्हेगार

☛अपराध नकहत झाला तर त्याने तो सिद्ध केला तर शिक्षेस पात्र नसेल.

☛संमतीने कृत्य असल्यास खालील सर्व दोषी

१)संचालक

२)व्यवस्थापक

३)चिटणीस

४)कोणताही अधिकारी

☛कंपनीमध्ये समावेश

☛व्यक्तीभूत मंडळी

☛पेढी

☛व्यक्तीचा समूह

कलम – १४ अ सरकारला संरक्षण

☛सद्भावनापूर्वक कृत्यासाठी केंद्र/राज्य सरकारला संरक्षण

कलम – १५ गुन्हे दखलपात्र चालवता येण्याजोगे

☛किमान ३ महिने शिक्षा असलेले गुन्हे सोडून सर्व गुन्हे दखलपात्र व प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकाऱ्यांकडे संक्षीप्त संपरीक्षा करता येईल.

☛लोकसेवकावर गुन्हा असल्यास सरकारच्या पूर्व परवानगीशिवाय न्यायालय दखल घेत नाही.

कलम – १५ अ राज्य शासनाची कर्तव्ये

☛''अस्पृश्यता'' नष्ट केल्यामुळे प्राप्त होणारे अधिकार संबंधीत व्यक्तींना उपलब्ध होऊ शकतील याची शाश्वतीं देणे हे राज्य शासनाचे कर्तव्य आहे.

कलम – १६ अधिक प्रभावी असतो.

कलम – १६ अ १४ वर्षा वरील व्यक्तीस अपराधी परीवीक्षा अधिनियम १९५८ लागू नाही.

कलम –१६ ब नियम करण्याचे अधिकार असे नियम केंद्रशासनाला या कायद्याचे अंमलबजावणी साठी नियम करता येतील.

कलम – १७ निरसन या अधिनियमाला विसंगत ठरणारे कायदे रद्द केले जातील. उदा. मुंबई, हरीजन मंदीर प्रवेश कायदा १९४७

१)गुन्ह्याचे स्वरूप

२)दखलपात्र

३)जामीनपात्र

४)मिटवता न येण्याजोगे

५)न्यायालयात खटला भरणे आवश्यक